

Дослідження літературного процесу північно-східного регіону України та прилеглих територій Російської Федерації

УДК 821.161.2 – 2. 09

Т. А. Касьяненко

**ІДЕЙНО-ЕСТЕТИЧНІ ЗАСАДИ
ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОЇ СПАДЩИНИ ІВАНА ЗУБЕНКА**

Життєвий і творчий шлях письменника І. Зубенка є яскравим прикладом жертвовного служіння українській духовності на чужині. Про оригінальність таланту художника слова, своєрідність його стилю й мотивів свого часу писали І. Вільде, Е. Дороцька-Кулик, М. Кейван, О. Кисілевська, А. Коршнівський (О. Карманюк), О. Кульчицький, А. Курдидик, К. Лавринович (К. Поліщук), С. Лакуста, Ю. Липа, Л. Луців (Л. Гранічка), С. Наріжний, А. Нивинський, Д. Николишин, С. Петлюра, Б. Романенчук та ін.

Літературно-критична та публіцистична спадщина відомого в Галичині в 20 – 30 роках ХХ століття журналіста, поета і письменника, драматурга, літературного критика, публіциста, громадсько-культурного діяча Івана Зубенка (1888 – 1940), уродженця Слобожанщини, вперше вводиться до ідейно-естетичного контексту культурної доби першої половини ХХ ст.

Не випадково його ім'я час від часу згадується при аналізі еміграційної літератури означеного періоду в працях М. Васильчука, В. Дончика, Н. Єржиківської (Лисенко), Л. Залеської-Онишкевич, Л. Куценка, Н. Мафтин, Р. Пилипчука, Ф. Погребенника, Т. Салиги, С. Хороба, В. Погребенника й ін.

Так, за твердженням Ф. Погребенника, невелика за обсягом, але різножанрова і поліаспектна творча спадщина І. Зубенка засвідчує непересічний талант самобутнього лірика, епіка і драматурга й вкладається в рамки літературного процесу на Західній Україні міжвоєнного двадцятиліття та в еміграції. Саме Симон Петлюра у 1923 році благословив Івана Зубенка на подальшу письменницьку працю, зазначивши, що „автору не слід припиняти своєї праці, а навпаки слід поширити її” [1, с. 44].

Літературна й публіцистична творчість письменника була тісно пов'язана з коломийським часописом „Жіноча доля”, до редакції якого він потрапив завдяки А. Чайковському, бо саме з його протекції, І. Зубенка, у якого був певний досвід журналістської праці на інтернації

(у часописах „Залізний стрілець”, „Український сурмач”, „Веселка”), прийняли на посаду редактора.

Наприкінці життя Андрій Чайковський у листі до Івана Огієнка (Коломия, 24 квітня 1934 р.), мовби підбиваючи підсумок свого творчого життя, зазначав: „Я знаю, що досягнув не мало хоч би тим, що кількох письменників пішло моїм слідом і взялося за писання історичних оповідань” [2, с. 247], – майстер художнього слова мав на увазі й Івана Зубенка.

Творча біографія І. Зубенка того періоду була тісно пов’язана з одним із найавторитетніших західноукраїнських видань, активним учасником літературного процесу в Західній Україні до червня 1939 р. часописом „Дзвони”, де він друкувався під своїм прізвищем та криптонімом NN.

У 1936 році львівське Товариство письменників і журналістів імені І. Франка (ТОПЖ) серед студій, присвячених творчості окремих письменників, осібно відзначило літературно-критичну розвідку І. Зубенка „Андрій Чайковський: Жмут споминів замість вінка на могилу” (Дзвони. – 1935. – Ч. 10; 1936. – Ч. 1/2), куди увійшли вісім найсвітліших спогадів-споминів про Учителя, поєднаних спільною ідеєю автора відобразити найпам’ятніші, найвиразніші моменти спілкування з видатним письменником за десять років товариських відносин, з березня 1925-го до останньої зустрічі у грудні 1934 року. Цим самим автор закарбував у пам’яті нащадків світлий образ А. Чайковського – „козацького полковника від галицької літератури”. Твір відзначається лаконічним аналізом узагальнених поглядів на працю письменника, висвітленням його громадської діяльності, з використанням особистих спогадів Зубенка: „Його твори ми читали ще в каліському таборі інтернованих, де культурно-освітні відділи мали невеликі бібліотеки. Рішено: йду з візитом до Андрія Чайковського! ...Мав легку „трему”, адже йду до визначного українського письменника й діяча!” [3, с. 465].

У кожному спомині-„жмуті” яскраво домінують найвиразніші письменницькі і людські риси відомого белетриста, а саме: дотримання літератором історичної правди у художніх творах, його велика відповідальність перед читачами й історією за кожне написане слово, надання права письменнику мати „власне питоме обличчя” (А. Чайковський), особиста відповідальність перед громадою у вирішенні суспільних і громадсько-культурних справ (допомога Театру ім. Тобілевича), ставлення власного сумління вище матеріальних статків: ніколи не йшов на компроміс із власною совістю. Усі ці риси й складають літературно-критичний портрет, який найбільше тяжіє до особистісних оцінок творення цілісного образу автора Сагайдачного, хоч у них переважає емоційне начало, зумовлене безпосередніми враженнями від оцінки громадської та літературної діяльності портретованого, однак вони щирі і сердечні.

Пророчий вислів А. Чайковського про те, що „письменник несе велику відповідальність перед читачами й історією, – тож мусить уважати на кожне своє слово” [3, с. 465], – став для Івана Зубенка благословенням Учителя на подальшу письменницьку працю.

Виявлені нами у тогочасній галицькій періодиці сім літературно-критичних статей Зубенка під криптонімом N. N. („Веселка”; „Українська література в XIX – XXст. в УЗЕ”; „Розум чи серце у поета (Думки читача)”; „Про літературну критику і критиків (Думки читача)”; рецензія на кн.: Николишин Дмитро „Світанки й сутінки”, „Література – мистецтво (Н. Лівницька-Холодна „Вогонь і попіл”, Є. Маланюк „Земна мадонна”); рецензія на кн.: Українка Леся. Твори. Т. IV. Драматичні поеми. – 278 с.; Драматичні поеми. Діяльogi. Драми. Львів, 1939) у 1935 – 1939 рр. свідчать про активну літературно-критичну й публіцистичну діяльність письменника. Він підтримує постійний зв’язок з львівськими часописами „Дзвони” і „Дажбогом”, друкує свої твори.

Найбільшу увагу привертають два дослідження І. Зубенка – „Про літературну критику і критиків” (1935) і „Розум і серце у поета” (1935), де він робить спробу критичного аналізу стану сучасної йому галицької критики, та з позицій наукової критики Івана Франка аналізує поезію Є. Маланюка, М. Рудницького, Я. Гординського, Б. Лепкого, Б. Кравціва.

Суперечки, дискусії, полеміки, попри їх гостроту і пристрасті, займали чимале місце у галицькому літературному процесі. 14 квітня 1935 р. у Товаристві українських письменників і журналістів імені І. Франка (ТОПЖ) відбулася дискусія між М. Гнатишаком та М. Рудницьким на тему „Чи письменник мусить мати світогляд?” Про хід дискусії інформує стаття П. Ісаєва „Розсадникам безсвітогляддя” (1935 – Ч. 4). М. Гнатишак обстоював думку, що справді вартісний мистецький твір виростає з внутрішнього переконання митця, є віддзеркаленням його світоглядних переконань. М. Рудницький навпаки стверджував, що справжній талант керується лише почуттями.

М. Гнатишак у статті „Ще про світогляд у літературі”, надрукованій у „Ділі” 30 травня 1935 р. доводив, що формально-естетичні вартості не можна тлумачити абстрактно. Естетичні критерії перебувають у тісному зв’язку з іншими сферами життя: для людини, яка органічно сприйняла певні релігійно-етичні, національні чи громадські засади, вже тим самим і естетичні вартості твору з протилежними ідеями будуть мати інший характер.

Виступом і водночас відповіддю на „низку досить гострих критичних оглядів п. д-ра М. Рудницького” [4, с. 105], у яких він піддав гострій критиці творчість Б. Лепкого, Р. Купчинського, О. Бабія, Ю. Шкрумеляка, Ф. Дудка та інших (письменник мав і себе на увазі) (Діло. – 1935. – Ч. 20), стала стаття І. Зубенка „Про літературну критику й критиків” (Дзвони. – 1935. – Ч. 2 – 3), яку автор підписав криптонімом N. N. з підзаголовком „Думки читача”. Вочевидь, обравши таку форму спілкування, він, стоячи на позиціях і читача, і письменників, вирішив

відстоювати власну думку щодо об'єктивного і творчого характеру української літературної критики, зокрема галицької.

У короткій передмові автор відзначає, що „роля критики дуже важна і відповідальна. Письменникам подає дружню допомогу, подає дороговкази, помагає відшукати себе, свій шлях, веде на вищі щаблі творчості. А що, на жаль, в нашій добі ми не маємо письменників-геніїв, що творили б, без огляду на критику, свій власний світ (як Шевченко, Франко, Леся Українка) – бо ж хоч Кобилянська й Стефаник живі, але вже віддавна „не чинні” – то виходить, що всі сучасні наші „робітники пера” не відцуралися б такої творчої співпраці з шановними критиками” [4, с. 105]. Автор наголошує, що критика разом з письменством повинна формувати у читачів світогляд, етичні цінності, літературний смак, виховувати характери, зміцнити корисні національні риси – „взагалі формувати душу нації” [4, с. 105].

Літературно-критична розвідка Івана Зубенка відзначається докладним аналізом і толерантністю суджень автора, який відстоюючи принципи „об'єктивного критичного аналізу”, порівнює працю критика з лікарською. Маючи на увазі гіпократове „не зашкодь” – „суворий критик) може легко помилитися, а шорстке слово глуму може завалити не один ніжний цвіт ще не розквітлого таланту”, автор зазначає, що „критик – це лікар і дорадник, а не різник” [4, с. 107].

У розділі „Багато галасу – а мало критики” автор передусім зазначає, що у галицькому літературному процесі, який насичений дискусіями, конфліктами, спостерігається слабо розвинена літературна та науково обґрунтована критика, за висловом Зубенка є „багато галасу – а мало критики”, тому він визначає декілька причин неуспіху літературної критики, вбачаючи головною з них – відсутність об'єктивного аналізу і незалежної позиції критика. Він шкодує про те, що в галицькій літературній критиці немає такої непересічної постаті критика, який би, маючи незаперечний авторитет у письменників і читачів, міг би об'єктивно висвітлювати літературний процес.

У найбільшому за обсягом розділі під назвою „Естетизм”, автор ставить питання літературно-критичної етики в Галичині, бо критики поділились на тих, хто хвалить і тих, хто лає. Письменник наводить як негативний приклад вислів самого М. Рудницького „критик мусить кусати” і додає (чому? N.N) „у нас М. Р., надягнувши плащик естета, узброївшись безпardonною іронією, сарказмом чи просто сказати глумом, „торощить” всіх і вся за виїмком кількох вибраних” [4, с. 106].

Однією з головних причин слабкості критиків Зубенко вважав їх низьку літературну культуру. Підкреслював, що у багатьох рецензентів переважає тенденційний підхід: „залежно від наміру автора – похвалити або зганьбити твір”. Автор вважав, що для покращення сучасного стану літературної критики, рецензентам необхідно більше вивчати літературну, літературно-критичну спадщину попередників, частіше звертатись до „чужої та своєї скарбниці” [4, с. 108].

Захищаючи національний характер популярної літератури для народу, він полемізує з М. Рудницьким, і робить спробу пояснити і критикам, і читачам, і врешті самому М. Рудницькому – відомому і шанованому галицькому критику, власне бачення почуття національної гідності й солідарності, зазначаючи, що „в нашій практиці з тим „естетизмом” не зовсім добре, наші деякі „естети на чолі з М. Р. прибрали собі цікаву методу: іронія, глум над нашою провінційністю, над убогим нашим етнографізмом (в суті речі: над українським духом нашої творчості!)” [4, с. 108].

По суті, Зубенко відстоює право на життя талановитих творів популярної літератури, наголошуючи, що, як правило, більшість естетичних ідей йде через популярну літературу, як найбільш доступну форму літератури для читача різного рівня освіченості, бо високі естетичні твори потребують підготовленого читача, глибоко ерудовану й освічену особистість. Редагуючи в Коломиї популярну бібліотеку для народу „Ряст”, він став гарячим прихильником розвитку творів популярних жанрів літератури, які викликають інтерес у читачів, але, водночас, побудовані на морально-етичних та національно-патріотичних засадах, що формують українську націю і можуть виростити майбутніх письменників.

Декілька цінних штрихів до роз’яснення цієї ситуації знаходимо у листі І. Зубенка від 15 березня 1933 р., де він повідомляє Є.-Ю. Пеленському, що власник друкарні М. Бойчук заходиться видавати „популярні книжечки для народу”. Це будуть передусім оповідання „історичні, стрілецькі й воєнні, побутові з життя селян чи міщан, далі – гуморески в оповідній чи віршованій формі”. І. Зубенко, звертаючись до редактора „Дажбога”, який вважає осередком молодих літературних сил, просить співробітників журналу спробувати свої сили „на цьому полі – популярного повістярства”. З листа, датованого, 25 березня 1933 р., довідуємося, що у „Народній бібліотеці” М. Бойчука вже вийшло дві книжечки А. та Я. Курдидиків зі Львова, що готується книжка спогадів Є. Пеленського” [5, с. 4].

У розділі „Чи „популярне” не може бути мистецьким?” автор запитує, чому критики називаючи літературні твори „популярними речами” надають поняттю „популярний” викривлене значення, „по-їхньому популярний твір – це значить позбавлений мистецької вартості”. Іван Зубенко, відстоюючи позицію чіткої національної ідеї в літературі, розвиває тезу про те, що і „популярні” твори, і твори для обраних можуть бути „мистецькі, гарні, високо вартісні”, або також позбавлені цих прикмет.

Щиро вболіваючи за долю українського мистецтва, представники якого роблять „пропаганду української культури, українського творчого духа” у цілому світі, І. Зубенко приєднується до переконання письменниці І. Федорович-Малицької, яка на сторінках „Діла” зазначала, що „ми повинні творити наше питоме українське мистецтво, органічно

зв'язане з нашим ґрунтом”, та розвиває її думку: „...але щодо форми підтягаючи його під європейський мистецький рівень, тоді тільки ми внесемо щось дійсно вартісне в своє і світове мистецтво, бо дамо плоди творчого українського духа, дамо зі своєї повної скарбниці” [4, с. 108].

Своїм невеликим виступом, предметом якого були вже оприлюднені міркування й оцінки, Іван Зубенко долучився до великої дискусії про розвиток літературної критики, що мала місце на сторінках галицької періодики, та вніс декілька власних конструктивних думок щодо об'єктивного критичного аналізу в літературній критиці. Особливість стилістичних рис цього тексту полягає у виразному динамізмі та полемічності. Стоячи на позиціях Франкової концепції наукової критики, не відкидаючи при цьому глибинної соціальної опосередкованості критичного аналізу, автор, захований під криптонімом, продемонстрував певні знання про предмет аналізу, навіть деяка упередженість і емоційність у другому розділі щодо критичної діяльності М. Рудницького не впливають на наукову переконливість виступу. За тональністю виступ І. Зубенка, його образність і гострота дуже нагадують стиль самого М. Рудницького.

Публікуючи у часописі „Дзвони” (1935, Ч. 6 – 7) статтю „Розум чи серце у поета (Думки читача)”, критик-письменник ставить перед собою завдання через призму сучасного читацького світогляду розглянути поетичну творчість відомих йому поетів, представити власну ідейно-естетичну концепцію поетичної творчості. Чорновий автограф цього твору з криптонімом N. N. зберігається у родинному архіві письменника, який надав нам підставу остаточно стверджувати, що під криптонімом N. N. публікувався саме Іван Зубенко.

На початку статті автор погоджується з думкою Ярослава Гординського („Назустріч”, 1935) про те, що справжнього поета творить сила слова, додаючи, що „тільки... з поняттям „справжній поет” у мене в'яжуться трохи інакші прикмети, як у автора згаданої цитати. Поезія – насамперед творчість. Ось тут то ми й приходимо до того, що одні поети творять, а другі – пишуть вірші (хоч би й досконало орудуючи словесним матеріалом)” [6, с. 310].

Зіставляючи для критичного аналізу поетичні твори Т. Шевченка, у якого „колосальна динаміка й така велика сугестивна сила, що при слуханні доброї декламації у вас мурашки біжать поза спиною”, і поезії Є. Маланюка, автор зазначає, що „Маланюк – розумовець. А це робить з нього тільки „майстра вірша”, техніка-віртуоза, а не поета з Божої ласки” [5, с. 312]. „У Шевченка, – пише критик, – творить серце; в екстазі творчого натхнення народжуються почування, колізії, образи. Слова – це лише засіб, щоб ці творчі візії зробити реальними, тілесними. Це – творить справжній поет!” [6, с. 314].

Проводячи паралелі поетичної творчості способом зіставлення поезій Т. Шевченка і Є. Маланюка, М. Рудницького і Б. Лепкого, С. Гординського і Н. Левицької-Холодної, автор відзначає „візії творчого

натхнення” у Б. Лепкого, „палахкотіння щирого почуття” у Н. Левицької-Холодної, виокремлює поезію Б. Кравціва, який, як зазначає І. Зубенко, „поет, зближений за ідеологією з Маланюком”, проте у Б. Кравціва, на відміну від Є. Маланюка, слово несе в собі символ щирого почуття. Автор відзначає брак сугестивної сили у деяких поезіях Є. Маланюка: „велика частина дотеперішніх його критиків підмічала якраз протилежне: розумовість його творчості, не огріту теплою кров’ю серця, не вистраждану душею”. Характеризуючи поетичний доробок М. Рудницького, І. Зубенко акцентує „механічне зліплювання „нових” і „свіжих”, „сильних” слів, не огрітих натхненням” та протиставляє „європейськості і силі слова – візії творчого натхнення” Б. Лепкого [6, с. 314]. Домінантою цієї статті є твердження критика, співзвучне з Франковими поглядами на поетичну майстерність: щоб вірші стали поезією, потрібен талант, „палахкотливе творче натхнення” (І. Зубенко).

Естетична ідея Зубенкої концепції поетичної творчості співзвучна з кордоцентризмом Г. Сковороди і полягає в тому, що „поет сприймає життєві явища вражливіше, відчуває гостріше, його душа – горнило, вулкан, де палахкотять емоції, зударяються ідеї. І коли думки оформлюються, почування дозрівають – тоді з’являється слово, але вже як знаряддя, як функція того аргументу, що складає творчу візію в душі поета. Тут творить серце; в екстазі творчого натхнення народжуються почування, колізії, образи. Слова – це лише засіб, щоб ці творчі візії зробити реальними, тілесними. Це – творить справжній поет!” [6, с. 315].

Докладне дослідження малознаних літературно-критичних розвідок Івана Зубенка дає підстави стверджувати, що літературно-критична діяльність митця ґрунтувалася на ідейно-естетичних засадах наукової критики Івана Франка. Саме творчість останнього стала сутнісним національно-літературним чинником для письменника, зв’язок з якою спостерігаємо на структурно-типологічному рівні у ліриці, епіці, драмі, публіцистиці й критиці І. Зубенка.

Ідейно-естетичний підхід до літературної критики для письменника полягав у поєднанні засад українського національної ідеї та християнської етики. Публіцистичність критики була зумовлена не лише жанровими вимогами, а й намаганням врахувати смаки і рівень зацікавленості читачів.

Літературно-критична спадщина Івана Зубенка, яка містить основні наукові та ідейно-естетичні засади критика, незважаючи на значною мірою популярний виклад, є цінним матеріалом для дослідників історії української літературної критики.

Список використаної літератури

1. Петлюра С. [Рецензія] Т. С. Іван Зубенко : Наші лицарі й мученики. Збірка перша. Каліш, 1922 р., 28 ст. / С. Петлюра // Трибуна України. – Варшава, 1923 р. – ч. 1. – С. 44. **2. Чайковський А.** Спогади. Листи. Дослідження : у 3 т. / А. Чайковський ; упор. Б. З. Якимовича. –

Львів : Літопис, 2002. – Т. 2. – С. 304 – 305; Т. 3 – С. 152 – 163; С. 448 – 490; С. 504 – 540. **3. Зубенко І.** Андрій Чайковський : Жмут споминів замість вінка на могилу / І. Зубенко // Дзвони. – 1935. – ч. 10. – С. 465 – 469 ; 1936. – чч. 1 – 2. – С. 32 – 37. **4. N.N. [Зубенко І.]** Про літературну критику і критиків / І. Зубенко // Дзвони. – Львів, 1935. – ч. 2 – 3. – С. 105 – 109. **5. Зубенко І.** Листи до Є.-Ю. Пеленського від 3 березня 1933р., 25 березня 1933 року / І. Зубенко // Львівська наукова бібліотека імені В. Стефаника. Відділ рукописів. – Фонд 232. – Справа 42/1. – арк. 1 – 4. **6. N.N. [Зубенко І.]** Розум чи серце у поета (Думки читача) / І. Зубенко // Дзвони. – Львів, 1935. – ч. 6 – 7. – С. 310 – 316. **7. Ільницький М.** Література українського відродження : напрями і течії в українській літературі 20 – 30-х рр. ХХ ст. / Микола Ільницький. – Львів : Львівський наук.-метод. ін.-т освіти, 1994. – 72 с.

Касьяненко Т. А. Ідейно-естетичні засади літературно-критичної спадщини Івана Зубенка

У статті досліджено комплекс ідей та естетичних поглядів письменника Івана Зубенка, що були властиві його літературно-критичній творчості протягом першої третини ХХ ст. На прикладі дослідження малознаних розвідок з'ясовано ідейно-естетичні засади кращих здобутків літературно-критичної спадщини митця означеного періоду, яка вперше вводиться до ідейно-естетичного контексту української літератури першої половини ХХ ст.

Ключові слова: ідейно-естетичні засади, літературно-критична спадщина, літературна критика.

Касьяненко Т. А. Идейно-эстетические принципы литературно-критического наследия Ивана Зубенка

В статье исследуется комплекс идей и эстетических взглядов писателя Ивана Зубенка, которые были присущи его литературно-критическому творчеству на протяжении первой трети XX века. На примерах исследования малоизвестных литературно-критических статей рассматриваются идейно-эстетические принципы его литературно-критического наследия 30-х г. XX века, которое впервые вводится в идейно-эстетический контекст украинской литературы первой половины XX века.

Ключевые слова: идейно-эстетические принципы, литературно-критическое наследие, литературная критика.

Kasianenko T. A. The ideological and aesthetic principles of literary-critical legacy of Ivan Zubenko

The article studies a set of ideas and aesthetic views of the writer Ivan Zubenko, which were inherent to his work of the literary criticism during the first third of the twentieth century. By the examples of research of the little-known literary-critical articles there are considered the ideological and

aesthetic principles of his literary-critical legacy of 30-th of the twentieth century, which was first introduced to the ideological and aesthetic context of Ukrainian literature of the first half of the twentieth century.

Key words: ideological and aesthetic principles, literary-critical legacy, literary criticism.

Стаття надійшла до редакції 14.01.2013 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – канд. філол. н., проф. Пінчук Т. С.

УДК 821.161.2 – 94.09

Н. С. Мажара

ВИЯВ АВТОРСЬКОЇ ВІЗІЇ У МЕТАЖАНРОВІЙ СИСТЕМІ МЕМУАРІВ

Наявність мемуарів у художній палітрі письменників різних літературних напрямів, їх дифузія – забезпечує відведене їм місце як наджанровому утворенню, що має власні жанри, може виявлятися у різних формах та є не тільки наслідком потреби часу, а й результатом рецепції попереднього досвіду.

Надзвичайна гнучкість і свобода у вираженні думок, відсутність чітких канонів, трансформація фактографічних і документальних матеріалів, а також пришвидшений хід історії – все це зумовлює актуальність дослідження мемуарів як основного різновиду літератури non fiction.

Основними орієнтирами метажанрової теорії мемуаристики є жанротвірні ознаки, які виявляються більшою чи меншою мірою у всіх її жанрах: літературному портреті, автобіографії, щоденнику, некролозі, письменницькому записнику, нотатках, нарисі, есе, листах, автокоментарі, мемуарній прозі тощо.

У статті ставимо за мету окреслити теоретичні аспекти авторської візії у жанрах мемуарів, що сприятиме розкриттю їх типологічної специфіки та форм індивідуального вираження в контексті генологічної ідентифікації цього наджанру.

Складність заявленої проблеми зумовлена необхідністю розрізнення використання у метажанровій системі мемуаристики таких понять як „образ автора”, „оповідач і герой”, „авторське начало” тощо.

При визначенні нашої концепції ми спиралися на дослідження М. Бахтіна, В. Виноградова, О. Галича, Л. Гінзбург, В. Кардіна, Н. Кожевникової, А. Моруа, Л. Тимофєєва.